

УДК 930.2:351.752.2](=16):001.891
DOI: 10.30970/sls.2017.66.2066

СЛОВ'ЯНСЬКЕ ВІЧЕ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ І РУСЬКИХ ДЖЕРЕЛ

Назар РІЗУН

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історії середніх віків та візантиністики
e-mail: nrizun1991@gmail.com*

У статті зіставляються повідомлення середньовічних західноєвропейських і руських джерел про слов'янські віча. Демонструються чіткі паралелі між інформацією середньовічних західноєвропейських джерел, з одного боку, та “Повісті минулих літ” і “Новгородського першого літопису” – з другого. Завдяки типологічному зіставленню цих двох груп текстів висвітлюються ключові характеристики слов'янського віча. Серед них – участь населення у зібраннях, єдність у прийнятті рішень, сильний вплив правителя, судова функція, неінституційний характер зібрань. Як висновок: відомості західноєвропейських джерел у поєднанні з інформацією “Повісті минулих літ” і “Новгородського першого літопису” становлять основу для значно ширшого дослідження слов'янського віча.

Ключові слова: слов'яни, віче, західноєвропейські джерела, руські літописи.

Суспільний устрій давніх і середньовічних слов'ян значною мірою спирався на діяльність їхньої асамблеї – віча, яке виконувало чимало функцій, зокрема, вирішувало внутрішньо- та зовнішньополітичні питання (Чабаненко, 2013, с.69). Народне зібрання перебувало на перетині політичної, військової, правової та релігійної сфер і, як зазначає сучасний польський історик К. Модзелевський, “було основоположною інституцією спільноти” (Modzelewski, 2004, s.356). Без аналізу віча практично неможливо вивчати суспільні взаємини слов'ян, ранньосередньовічні державотворчі процеси тощо. На думку сучасної української дослідниці Т. Вілкул, “віче завжди виконувало роль елемента, необхідного для реконструкції цілісних систем – давньоруського суспільства, держави, общини, права” (2007, с.6).

У руських джерелах (літописах) є чимало описів віча, але для повноцінного аналізу слов'янських народних зібрань їх недостатньо. Здебільшого висвітлюється вічева активність руських городян. Вивчення даної проблематики потребує залучення середньовічних західноєвропейських джерел (хронік, агіографічних творів тощо), за допомогою яких може бути заповнена ця прогалина. Йдеться про джерельні тексти, які висвітлюють народні зібрання помор'ян, лютичів, руян та інших слов'янських племен. Їх аналіз дасть змогу повніше розкрити особливості віча на ранньодержавному етапі розвитку.

Вивчення слов'янського (передусім руського) віча має тривалу історію. Одним із перших його дослідників був російський історик права В. Сергієвич. У 1867 р. він опублікував

працю “Вече и князь”, у якій на основі літописів проаналізував співвідношення вічевого та князівського елементів у системі руської влади (Сергеевич, 1908). З того часу про народні зібрання слов'ян було написано чимало досліджень (Дьячан, 1882; Довнар-Запольский, 1906; Пресняков, 1993; Юшков, 1939; Russoski, 1968, s.749–756; Labuda, 1969, s.915–921; Zernack, 1967; Žemlička, 1993, s.369–384). Серед найновіших – праці польського історика П. Бороґа (Boroń, 1999), шведського медієвіста Й. Гранберга (2006, с.3–163), української дослідниці Т. Вілкул (2007), російського науковця П. Лукіна (2014). Попри пильну увагу вчених, ця проблематика надалі залишається дискусійною, а окремі аспекти досі належним чином не вивчені. Зокрема, продовжуються суперечки про соціальний склад віча (Лукин та ін., 2008, с.33–147), його функції та компетенції, періодичність зібрань тощо (Халявін, 2005, с.3).

У праці “Варварська Європа” К. Модзелевський порівнює середньовічні суспільства, які перебували майже на однаковому рівні розвитку і належали до близьких культур. Задіявши широкий джерельний матеріал, учений зосередив увагу насамперед на західних слов'янах і континентальних германцях. Зокрема, в одному з розділів дослідження проаналізовані їхні вічеві зібрання (Modzelewski, 2004, s.356–401). Також в одній зі своїх статей К. Модзелевський порівнює віча і практику вигнання на германському і слов'янському матеріалах (Modzelewski, 2005, s.41–49) і зробив такий висновок: “Кельтські, германські, слов'янські та балтійські племена у давнину і на порозі середньовіччя належали до одного культурного кола, тому їх потрібно охопити спільним порівняльним горизонтом” (Modzelewski, 2005, s.41).

Однак завдання пропонованої статті значно скромніше – зіставити повідомлення середньовічних західноєвропейських і руських джерел про слов'янські віча. Одну з найновіших спроб об'єднати та порівняти ці відомості здійснив П. Лукін (2004, с.5–11), який наголосив на потребі подальшого вивчення цієї проблематики (2004, с.10). В іншій публікації, на основі літописів і повідомлень західноєвропейських авторів, він провів паралелі між святами, бенкетами та вічами східних і західних слов'ян (Лукин, 2006, с.134–150). Аналогічні джерела використав П. Бороґа, на підставі яких проаналізував вплив вічевих рішень на зміну влади шляхом повстань (Boroń, 2004b, s.206–209); дослідив викрики, присяги і жести учасників віча (Boroń, 2008, s.60–65). Задіяні відомості потребують уважного типологічного зіставлення, до того ж, варто зважати на відмінності між різними джерельними текстами й історичними контекстами.

Порівняльний аналіз народних зібрань варварської Європи, з одного боку, може принести чимало користі, а з другого – становить певну небезпеку. Передусім, зіставлення має бути обережним і систематичним. Тому варто задіяти системно-структурний метод, ефективність якого виразно продемонстрував сучасний російський історик М. Свердлов (2003, с.34). Народне зібрання східних слов'ян – *вѣче* – має свої паралелі в інших народів (Boroń, 1999a, s.79–80; Gleeson, 2015, pp.33–51), а саме західнослов'янський *wiecz*, скандинавський *þing*, англосакський *moot*, ірландський *óenach* (Бирн, 2006, с.368). Порівняльний аналіз цих середньовічних асамблей дасть змогу заглибитись у тему, знайти нові пласти інформації.

Джерельну базу дослідження становлять західноєвропейські хроніки й агіографічні твори, з одного боку, та руські літописи – з другого. До перших належать “Діяння данів (Gesta Danorum)” Саксона Граматика, “Хроніка Тітмара Мерзебурзького (Thietmari merseburgiensis episcopi chronicon)”, “Житіє св. Оттона єпископа Бамберзького Гереборда (Herbordi Dialogus de vita Sancti Ottonis episcopi Babenbergensis)”, “Житіє св. Оттона єпископа Бамберзького Ебонія (Ebonis vita Sancti Ottonis episcopi Babenbergensis)”,

“Прюфлінгенове житіє св. Оттона єпископа Бамберзького (Sancti Ottonis episcopi Babenbergensis Vita Priefflingensis)”, “Слов’янська хроніка (Chronica Slavorum)” Гельмольда й інші тексти. Другу групу джерел формують “Повість минулих літ” і “Новгородський перший літопис” молодшого зведення. Наведені тексти містять описи віча, датовані XI–XII ст.

У західноєвропейських джерелах, написаних середньовічною латиною, не використовується слово *вѣче* чи західнослов’янський відповідник *wiecz*. Натомість, вічеві зібрання, зокрема їхні учасники, окреслені загальними латинськими словами *populus*, *totus*, *omnes* і *vulgus* (Вогой, 1999b, s.11). Наприклад, у “Діяннях данів” учасники зібрання названі *universa populi multido* (Saxonis Gesta Danaorum [далі – Gesta Danaorum], 1931–1937, s.449). У “Листі Бруно Кверфуртського до імператора Генріха (Epistola Brunonis ad Henricum regem)” є подібне формулювання, а саме: *universus populus congregaretur ad concilium* (МРН. Pomniki Dziejowe Polski, 1864, s.225). Руським літописам притаманна така ж особливість – у них учасники вічевих зібрань переважно названі описово, наприклад, *и рѣша Новгородци* (ПСРЛ, 1908, стлб. 57).

У згаданому епізоді “Діяння данів” данський посланець єпископ Абсалон прибув на народне зібрання руян, на якому вони вирішують певні питання чи, принаймні, присутні на вічі. При цьому остаточне рішення приймає правитель руян Теслав (Gesta Danaorum, 1931–1937, s.449). Очевидно, голос людей (*populi*) брався до уваги, але не зрозуміло, наскільки він був вирішальним. Для порівняння: у “Повісті минулих літ” (945) розповідається, як князь Ігор збирав данину у древлян. Літопис повідомляє про їх реакцію і прийняте ними рішення, а саме: “*слышавше же Древля не ꙗко ѿ плать идесть. съдумавше Древля не. съ княземъ своимъ Маломъ*” (ПСРЛ, 1908, стлб. 43). Не відомо, чи тут описане вічеве зібрання древлян. Утім, є згадка про колективний спосіб прийняття рішення – *съдумавше Древля не*. Її доповнює інформація про древлянського правителя – *съ княземъ своимъ Маломъ*. Ці дані перегукуються з повідомленням про віче руян і їхнього правителя Теслава. Отже, і руяни, і древляни брали участь у прийнятті рішення, але визначальну роль відігравав саме князь.

Уривок з “Новгородського першого літопису” (1068) теж містить відомості про те, що простий люд (*людие киевстѣи*) відігравав значну роль у прийнятті рішень на вічі. У тексті сказано: “*Паки же Изяславу со Всеволодом Киеву приѣзгошу, а Святославу Чернигову, и людие киевстѣи приѣзгоша Киеву, и створиша вѣче на торговици, и рѣша, послаше къ князю*” (Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов [далі – НПЛ], 1950, с.189). Це спонтанне віче призвело до протистояння між простолюдом, з одного боку, та князем і його дружиною – з другого (НПЛ, 1950, с.189). При цьому київські вічники не були цілком незалежні, бо спиралися на князя: *и створиша вѣче на торговици, и рѣша, послаше къ князю*.

Порівняння наведених повідомлень “Діяння данів”, “Повісті минулих літ” і “Новгородського першого літопису” дає підстави стверджувати, що учасники племінних зборів руян і древлян, а також зібрання киян зважали на князівську владу, голос яких часто був вирішальним. Крім того, ці джерела підтверджують впливовість позиції простолюду на вічі. З “Діяння данів” дізнаємося цікавий факт: на вічі руян один із місцевих жителів украв коня Абсалона. Його батьки попросили єпископа вплинути на учасників зібрання, щоб вони не карали сина. Спонтанна ситуація переросла у своєрідне судове віче (Gesta Danaorum, 1931–1937, s.449).

Польський дослідник Я. Банашкевич зазначає, що у слов'ян вічеві місця були пов'язані з судовою функцією, яку позначав спеціальний стовп, наприклад, руська вічева *степенъ* (Banaszkievicz, 1992, s.87–88). Вказівки на судову функцію слов'янського віча містить також “Історія франків (Historia Francorum)” Фредегара, в якій розповідається про народне зібрання венеців (Historia Francorum, 1888, s.154–155). Аналогічної інформації немає в руських джерелах. Попри це, російський історик С. Чабаненко вважає, що деякі літописні повідомлення, зокрема ті, які описують вигнання вічем князя, можна трактувати як свідчення судової функції вічевого зібрання (2013, с.69).

Невідомо, як виглядали організовані судові зібрання у руян, зокрема і слов'ян загалом. У “Другому житті св. Адальберта Празького (Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Altera)” описане судове віче балтійських пруссів (Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Altera, 1969, s.32). Дослідники зазначають, що “[...] прусські культові місця функціонували [...] як свого роду місця публічної участі – тут проходили суди, відбувалося віче” (Pruthenia, 2012, s.226). Судові збори слов'ян описав арабський географ Ібн-Русте у творі “Книга дорогоцінних скарбів (Кітаб ал-а'лак ан-нафіса)”. Щоправда, у ньому йдеться про росів, які не цілком тотожні зі слов'янськими. Водночас привертає увагу те, що вплив на вирішення конфлікту має і простолюд (як сторона конфлікту), і правитель (Джаксон, Коновалова и Подосинова, ред., 2010, с.49).

Спонтанність віча висвітлюється не лише у “Діяннях данів” і “Новгородському першому літописі”, а й у “Повісті минулих літ” (997), де йдеться про облогу печенігами Білгорода, що призвела до скликання віча. У літописі зазначено: “и створиша вѣче въ градѣ и рѣша. се хочемъ помрети ѿ глада. а ѿ кня за помочи нѣтъ. да лучше ли ны оумрети вдадимса Печенѣгомъ” (ПСРЛ, 1908, стлб. 112). Ці відомості підтверджують спонтанний і неінституційний характер руських вічевих зібрань, а також засвідчують, що саме за відсутності князя мешканці граду брали ініціативу в свої руки.

Відомості про віче лютичів містить “Хроніка Тітмара Мерзебурзького”:

“Усі ті, які мають загальне ім'я лютичі, не мають єдиного правителя. Свої важливі справи вирішують на зборах в ході спільної наради і, щоб вирішити якусь справу, усі мають висловити згоду. Якщо хтось противиться на зборах вже прийнятим рішенням, його б'ють кийками, а якщо явно опирається зборам, то його або позбавляють майна, яке розграбовують чи спалюють, або ж він сплачує в їх присутності відповідну його стану грошову суму”¹. (Kronika Thietmara. Biblioteka tekstów historycznych, 1953, s.349, 351)

З наведеного уривка дізнаємося – лютичі не мали одного правителя, який би ними керував. Крім того, текст містить опис вічевого процесу, результатом якого обов'язково мало бути прийняття одностайного рішення. Незгідного з волею більшості карали кийками або грошовим чи майновим штрафом.

Згідно з “Повістю минулих літ”, колективно приймали рішення також поляни: “и наидоша ꙗ Козаре сѣда щаꙗ в лѣсѣхъ на горахъ и ркоша Козарѣ. платите намъ дань. здумавше же Пола не. и вдаша ѿ дыма мечъ” (ПСРЛ, 1908, стлб. 12). У літописі відсутній детальний опис цього процесу, але припускаємо, що фраза *здумавше же Пола* не

¹ “Hiis autem omnibus, qui communiter Liutici vocantur, dominus specialiter non presidet ullus. Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus efficiendis omnes concordant. Si quis vero ex comprovincialibus in placito hiis contradicit, fustibus verberatur et, si forinsecus palam resistit, aut omnia incendio et continua depredatione perdit aut in eorum presentia pro qualitate sua pecuniae persolvit quantitatem debitae”.

означає одностайне схвалення рішення. Детальніше цей аспект вічевих зібрань проаналізовано у статті П. Лукіна (2011, с.372–391).

Невідомо, чи відбувалися віча у древлян і полян, чию колективну активність описує “Повість минулих літ”. Однак наявні археологічні відомості про племінний центр псковських кривичів – місто Ізборськ (ранні археологічні шари якого належать до VIII ст.), зокрема про існування там центральної вічевої площі (Седов, 1982, с.243). Як зазначає сучасна російська дослідниця О. Мельникова, “у VIII–IX ст. виникають торгово-ремісничі та воєнно-стратегічні центри: Ладога – на землі чуді, Ізборськ і Псков – у кривичів” (2011, с.101). Імовірно, в усіх племен були центральні вічеві площі, де з більшою чи меншою регулярністю відбувалися народні зібрання.

Віче помор'ян описане у “Житті св. Оттона єпископа Бамберзького Герборда”. З нього дізнаємося, що у західному Помор'ї у місті Пижичі “зі всієї провінції зібралось до чотирьох тисяч людей”² (Herbordi Dialogus de vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis, 1974, s.84). Ці відомості засвідчують, що у вічі брали участь люди зі всієї округи, а не лише з граду. В іншому фрагменті “Життя” зазначено: “У процесі уважного довготривалого обговорення у себе на зібранні вони [помор'яни. – Н. Р.] прийняли вельми добре і рятівне рішення, а потім утвердили на ширшій нараді та з цим рішенням вийшли до людей, які зібралися ніби як на свято”³ (Herbordi Dialogus de vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis, 1974, s.86).

Дізнаємося також про жителів міста Волін, які “знову і знову все уважно обговорювали і, зрештою, погодилися прийняти спільне рішення”⁴ (Herbordi Dialogus de vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis, 1974, s.86). Цей опис свідчить про одностайний спосіб прийняття відповідальних рішень. Водночас не відомо, хто мав найбільший вплив на цей процес. Ще одне джерело – “Житіє св. Оттона єпископа Бамберзького Ебонія” – описує інше зібрання: “Усі лідери князівства [ідеться про острів Узнам. – Н. Р.] мали зібрання в тому ж самому місці”⁵ (Ebonis vita s. Ottonis episcopi Babenbergensis, 1969, s.104). Як зазначає П. Боронь, у даному випадку, найімовірніше, йдеться про нараду князя і старшини (Ворог, 1999b, s.12).

Відомості про віче у місті Щецін містить “Прюфлінгенове житіє св. Оттона єпископа Бамберзького”: “Коли їм був даний такий вибір, язичники зібрали багато люду із сіл і градусів, уважно розглянули, який із двох варіантів обрати і, виголосивши багато промов на підтримку одного і другого, врешті, пообіцяли, що виконають усі накази”⁶ (S. Ottonis episcopi Babenbergensis Vita Prieflingensis, 1966, s.41).

У цьому повідомленні, як і в “Житті Оттона Бамберзького Герборда”, зазначено, що зібралися представники і сіл, і міст. Згадано також про присутність на вічі знаті. Важко стверджувати, чий голос був визначальним при обговоренні і прийнятті рішень. Руські вічеві зібрання, імовірно, зрідка відвідували мешканці всієї округи – граду, пригородів і сільської місцевості. Про народне зібрання ободритів розповідають “Аннали королівства франків (Annales Regni Francorum)”: “Відправивши послів до народу обо-

² “Illic hominum ex omni provincia confluisse ad quatuor milia”.

³ “Verum ubi eam sententiam tam bonam tamque salubrem diligentem retractacione probaverant – primo quidem apud se in conclavi, deinde vero ad plenum vigorem laxiori consilio firmaverant – cum eisdem ad populum egressi, qui sicut ad festum confluerat”.

⁴ “Hec tractabant diligenter ac retractabant, tandemque in unius sentencie formam concesserunt”.

⁵ “Generale principum regni sui colloquium in eodem loco indixit”.

⁶ “Data itaque sibi optione pagani de rure ac de villis plebeam innumeram convocantes, quid duobus eligerent, diligenter inquirunt multisque sermonibus ultra citraque habitis, tandem se omnia imperata facturos promiserunt”.

дритів, наказав дізнатися, чи вони хочуть, щоб він [Людвік Благочестивий. – Н. Р.] ними правив. І коли послаи, яких він відправив до ободритів, повернулися, то повідомили, що в цього народу існують різні погляди на те, чи потрібно повертатися їхньому правителю”⁷ (Einhardi Annales, 1845, s.95).

Цей фрагмент указує на вагомість думки широких верств суспільства. Зокрема, у тексті зазначено, що ободрити мали різні погляди на питання повернення їх правителя. У “Слов’янській хроніці” описано священний гай, розташований на рівнині, де відбувалися слов’янські язичницькі ритуали. У тексті сказано: “Тут був жрець, і власні святкування, і різні обряди жертвоприношення. Сюди кожного другого дня тижня звичай сходився весь люд із князем і жрецем на суд” (Славянские хроники, 2011, с.248). Отже, Гельмольд описує судове віче як нерозривно пов’язане з релігійним аспектом життя слов’ян.

У “Слов’янській хроніці” розповідається також про народне зібрання у місті Любек, яке відбувалося на ринковій площі (Славянские хроники, 2011, с.248). Аналогічні відомості маємо про київське віче на торговищі (НПЛ, 1950, с.189). Таким чином, інформація Гельмольда доповнює літописні дані щодо міських вічевих зібрань Русі. На любецьку площу зійшлося чимало людей, до яких промовляв єпископ. В епізоді йдеться про перехід людей у християнську віру (Славянские хроники, 2011, с.248). На думку П. Бороня, на аналогічних зборах русичі наvertsалися у християнство (Вогой, 2004a, s.95–102).

Відомості про звичай обрання правителя венеців містять “Аннали королівства франків”: “Народ венеців обрав королем його сина Мілегаста, бо був він старший за народженням. Але оскільки він правив королівством, яке він отримав згідно з народним звичаєм, не цілком достойно, венеци передали королівський титул молодшому братові”⁸ (Annales Regni Francorum ad 823, 1999, s.88).

З хроніки дізнаємося, що тодішнє суспільство могло не лише обирати князя чи вождя, а й змінювати недостойного правителя і передавати владу іншій особі. Подібне народне зібрання описане у “Житті св. Канута (Vita altera Konutiducis)”: “Потім і першими, і простими людьми з честю прийнятий, з благоговінням потрактований і з загального схвалення своїми слов’янськими володіннями наділений”⁹ (Vita altera Konutiducis, 1892, s.13). Доволі складно стверджувати, що тут йдеться про віче, але маємо вказівку на простих людей, які взяли участь у наданні влади правителю.

Подібні відомості є у “Повісті минулих літ” (970): “в се же время придоша людѣ Новгородьстии. прося же кня за себѣ. аще не поидете к нам. то налѣземъ кня за себѣ. и речѣ к нимъ Стѣславъ. а бы кто к вам шель. [...] и рѣша Новгородци Стѣславу. вѣдаи ны Володимира. и пошѣша Новгородьци Володѣмира себѣ” (ПСРЛ, 1908, стлб. 57). Подібне читаємо у “Новгородському першому літописі” (1069): “Зутра же видѣша людие бѣжавша князя, възратишася къ Києву, и створише вѣче, послаша къ Святославу и ко Всеволоду, глаголюще: мы уже зло створилѣ есмы, князя своего прогнавши” (НПЛ, 1950, с.190). Літописи підтверджують, що мешканці граду, які схо-

⁷ “Missisque ad populum Abodritorum legatis, si eum sibi vulgus regnare vellet, perquirere iussit. Cumque legati quos ad Abodritos miserat, reversi nuntiassent, variam gentis illius super rege suo recipiendo sententiam”.

⁸ “Populus Wilzorum filium eius Milegastum regem sibi constituit, sed cum is secundum ritum gentis commisum sibi regnum param digne administraret, illo abiecto iuniori fratri regium honorem deferunt”.

⁹ “Deinde et a principibus et a plebe cum honore suscipitur, cum reverencia tractatur, et cum communi assensu eius dominio Sclavia committitur”.

дилися на вічеве зібрання, могли вплинути на обрання (“Повість минулих літ”) чи вигнання (“Новгородський перший літопис”) князя. Ця інформація перегукується також з повідомленнями “Анналів королівства франків” і “Життя св. Канута” про наділення слов'янського правителя владою на всезагальному вічі.

На вічах могли обговорюватися питання загибелі або вбивства князя. Наприклад, у “Повісті минулих літ” (1097) розповідається: *“и в четвертыи днь повѣдаша и на вѣчи. и рекоша людьє. се кня зь оубьенъ. да аще са вдамы. и Стополкъ погубить ны”* (ПСРЛ, 1908, стлб. 247). Цей літописний уривок свідчить про те, що віче було неординарною подією, що його могли збирати спонтанно, коли виникала нагальна потреба, як-от загибель князя. Подібні події описані у “Новгородському першому літописі” (1016): *“И в ту же ночь ис Кыева сестра Ярославля Передслава присла к нему вѣсть, рекши: “отець ти умерлъ, а братья ти избиена”. И се слышавъ, Ярославъ заутра собра новгородцовъ избытокъ, и сътвори вѣче на полѣ [...]”* (НПЛ, 1950, с.175). У наведеному уривку ідеться про боротьбу Ярослава Володимировича за Київ, яка розпочалася саме після смерті його батька Володимира Святославича.

Порівняння західноєвропейських і руських свідчень про віча дає підстави уявити, якими були вічеві зібрання у різних східнослов'янських племен (древлян, полян тощо), дійти висновку про обов'язково однотайний спосіб прийняття рішень на вічевих зборах. Також дізнаємося, що учасниками вічевих зібрань були широкі верстви населення. Йдеться про мешканців не лише граду, а й пригородів і сіл. Водночас нема підстав стверджувати міру їх впливу на прийняття рішень. Загалом західноєвропейські та руські джерела підтверджують і доповнюють інформацію одне одного.

Також маємо свідчення про те, що як західні, так і східні слов'яни могли впливати на свого правителя, усувати або обирати вождя чи князя, тобто, віче могло виконувати легітимуючу функцію. Разом з тим, правитель не був цілком залежний від народного зібрання. Тому нема підстав стверджувати повну “демократичність” суспільного устрою слов'ян. Врешті, деякі відомості з західноєвропейських джерел вказують на судову функцію слов'янського віча. Такої інформації не виявлено у літописах, тому ці факти доповнюють наші знання про руське віче.

Отже, західноєвропейські джерела висвітлюють декілька ключових ознак слов'янського віча: участь у ньому простолуду (представників граду й округи), однотайність у прийнятті рішень, менший чи більший (але майже завжди присутній) вплив вождя чи князя, легітимація влади, судова функція тощо. Також західноєвропейські автори звертають увагу на спонтанність, нерегулярність, а відповідно, неінституційність народних зібрань. Усе це має виразні паралелі у руських літописах. З огляду на це, залучення відомостей з західноєвропейських джерел абсолютно виправдане. Подальший аналіз їхніх даних у перспективі може охопити масштабніше і систематичніше зіставлення з описами вічевих зібрань у руських літописах і тінгів – у скандинавських сагах.

Список послань

- Бирн, Ф. Дж., 2006. *Короли и верховные правители Ирландии*. Пер. с англ. С. В. Иванова Санкт-Петербург: Евразия.
- Вилкул, Т. Л., 2009. *Люди и князь в древнерусских летописях середины XI–XIII вв.* Москва: Квадрига.
- Горский, А. А., Кучкин, В. А., Лукин, П. В. и Стефанович, П. С., 2008. *Древняя Русь: очерки политического и социального строя*. Москва: Индрик.
- Гранберг, Ю., 2006. Вече в древнерусских письменных источниках: Функции и терминология. *Древнейшие государства Восточной Европы: материалы и исследования*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Довнар-Запольский, М. Ф., 1906. *Политический строй Древней Руси. Вече и князь*. Москва: И. Д. Сытин, ценз.
- Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия*. 3, 2010. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова, ред. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Дьячан, В. Л., 1882. *Участие народа в верховной власти в славянских государствах до изменений их государственного устройства в XIV и XV вв.* Варшава: Типография Носковского.
- Лукин, П. В., 2004. “Народные собрания” у восточных и западных славян: возможности сравнительного анализа. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 3 (17), с.5–11.
- Лукин, П. В., 2006. Праздник, пир и вече: к вопросу об архаических чертах общественного строя восточных и западных славян. *Одиссей. Человек в истории*,. Москва: Наука, с.134–150
- Лукин, П. В., 2011. Принцип единодушия в представлениях и политической практике Древней Руси. *Образы прошлого: Сборник памяти А. Я. Гуревича*. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, с.372–391.
- Лукин, П. В., 2014. *Новгородское вече*. Москва: Индрик.
- Мельникова, Е. А., 2011. *Древняя Русь и Скандинавия. Избранные труды*. Г.В.Глазыриной и Т.Н. Джаксон, ред. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, 1950. А. Н. Насонова. ред. Москва–Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР.
- Полное собрание русских летописей, 2, 1908. А. А. Шахматов, ред. Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова.
- Пресняков, А. Е., 1993. *Княжеское право в Древней Руси. Лекции по русской истории. Киевская Русь*. Москва: Наука.
- Свердлов, М. Б., 2003. *Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI – первой трети XIII в.* Санкт-Петербург: Академический проект.
- Седов, В. В., 1982. *Восточные славяне в VI–XIII вв.* Серия: Археология СССР. Москва: Наука.
- Сергеевич, В. И., 1908. *Русские юридические древности*, 2. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича.
- Славянские хроники*, 2011. Перевод с лат. И. В. Дьяконова, Л. В. Разумовской, редактор-составитель И. А. Настенко. Москва: СПСЛ, Русская панорама.

Халявин, Н. В., 2005. Новгородские вечевые собрания в отечественной историографии новейшего времени. *Вестник Удмуртского университета. Серия "История и филология"*, 7, с.3–24.

Чабаненко, С. Б., 2013. Основные черты вечевого правосудия в Древней Руси. *Rossica Antiqua*, 2 (8), с.64–104.

Юшков, С. В., 1939. *Очерки по истории феодализма в Киевской Руси*. Москва: Изд-во Акад. наук СССР.

Annales Regni Francorum ad 823. Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych. 1999. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Banaszkiewicz, J., 1992. Pons mercati, gradus lignei, stепен i inne. Uwagi o znaku władzy i prawa słowiańskich miejsc wiecowych. *Discernere vera ac falsa. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Sectio F Historia*, 45, s.79–89.

Boroń, P., 1999a. *Słowiańskie wiece plemienne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Boroń, P., 1999b. "Universa populi multido". Problem uczestnictwa w słowiańskich wiecach plemiennych. *Średniowiecze polskie i powszechne*, 1, s.9–21.

Boroń, P., 2004a. Wiece słowiańskie a decyzja o przyjęciu chrześcijaństwa – możliwości poznawcze. *Pohanstvo a krest'anstvo*. W: *Zborník z konferencie usporiadanej v Banskej Bystrici*, R. Koziak and J. Nemeč, red. Bratislava: Vydavateľstvo Chronos, s.95–102.

Boroń, P., 2004b. "Zamachy stanu" w społecznościach słowiańskich a instytucja wiecu. W: *Zamach stanu w dawnych społecznościach*. A. Sołtysiak and J. Olko, red. Warszawa: Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną, Uniwersytet Warszawski.

Boroń, P., 2008. Pogańskie motywy w ceremoniach społecznych dawnych Słowian. W: *Bogowie i ich ludy, religie pogańskie a procesy tworzenia się tożsamości kulturowej, etnicznej, plemiennej i narodowej w średniowieczu*. L. P. Słupecki, red. Wrocław: Chronicon.

Ebonis vita s. Ottonis episcopi Babenbergensis. *Monumenta Polonia Historica. Seria nova*, 1969, 7 (2). Warszawa: Wyd. J. Wikarjak, K. Liman.

Einhardi Annales. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, 1845. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.

Fredegar, 1888. Chronicarum que dicuntur Fredegarii. Scholastici. *Monumenta Germaniae Historica*, 2. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.

Gleeson, P., 2015. Kingdoms, Communities and Óenaig: Irish assembly practices in their Northwest European context. *Journal of the North Atlantic*, 8, p.33–51.

Herbordi Dialogus de vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis. Monumenta Polonia Historica. Seria nova, 7, 1974. Warszawa: Wyd. J. Wikarjak, K. Liman.

Kronika Thietmara. Biblioteka tekstów historycznych, 1953. M. Z. Jedlicky, red. Poznań: Instytut zachodni.

Labuda, G., 1969. Wczesnośredniowieczne wiece słowiańskie. *Kwartalnik historyczny*. LXXVI (4). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s.915–921.

Modzelewski, K., 2004. *Barbarzyńska Europa*. Warszawa: Iskry.

Modzelewski, K., 2005. Wiec i banicja. Z porównawczych studiów nad ustrojem plemiennym Germanów i Słowian. *Nauka*, 4, s.41–49.

Monumenta Polonia Historica. Pomniki Dziejowe Polski, 1, 1864. Lwów: Wydał August Bielowski.

Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim, 7, 2012. Grzegorz Białyński, red. Olsztyn: DiG-AGAD.

Russocki, St., 1968. Wiece w miastach Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej: Nowa próba wyjaśnienia ich genezy i funkcji. *Przegląd historyczny*, 59 (4), s.749–756.

Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Altera. *Monumenta Polonia Historica. Seria nova*, 4, 1969. Warszawa: Wyd. J. Wikarjak, K. Liman.

Saxonis Gesta Danaorum, 1–2, 1931–1937. Kopenhagen: Jorgen Olrik and H. Ræder.

S. Ottonis episcopi Babenbergensis Vita Priefllingensis. *Monumenta Polonia Historica. Seria nova*, 7, 1966. Warszawa: Wyd. J. Wikarjak, K. Liman.

Vita altera Konutiducis. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, 29, 1892. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.

Žemlička, J., 1993. Te ducem, te iudicem, te rectorem (Sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita či diskontinuita?). *Český časopis historický*, 3, s.369–384.

Zernack, K., 1967. *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven. Studien zur verfassungsgeschichtlichen Bedeutung des Veče*. Wiesbaden: O.Harrassowitz.

References

Annales Regni Francorum ad 823. Old and early medieval Slavs. Anthology of written sources, 1999. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. (In Polish)

Banaszkiewicz, J., 1992. Pons mercati, gradus lignei, stepen i inne. Comments about signs of power and law of Slavic veche places. *Discernere vera ac falsa. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Works devoted to Józef Szymański for sixtieth anniversary of birth. Sectio F Historia*, 45, pp.79–89. (In Polish)

Birn, F. J., 2006. *Kings and high rulers of Ireland*. Trans. from English by S. V. Ivanov Sankt Peterburh: Eurasia. (In Russian)

Boroń, P., 1999a. *Slavic tribal veche*. Katowice: Publisher of University of Silesia. (In Polish)

Boroń, P., 1999b. “Universa populi multido”. Problem of participation in Slavic tribal veche. *Polish medieval age*, 1, pp.9–21. (In Polish)

Boroń, P., 2004a. Slavic veche and decision about christianity acceptance – investigative possibilities. In: *Paganism and christianity. Edition of conference located in Banská Bystrica*. R. Koziak and J. Nemeč, eds. Bratislava: Vydavateľstvo Chronos pp.95–102. (In Polish)

Boroń, P., 2004b. “Coups of state” in Slavic societies and institution of veche. *Coup of state in ancient societies*. A. Sołtysiak and J. Olko, ed. Warszawa: Publisher of Warsaw University. (In Polish)

Boroń, P., 2008. Pagan motives in social ceremonies of ancient Slavs. *Gods and their people, pagan religions and formation of cultural, ethnic, tribal and national identity processes in the middle age*. L. P. Słupecki, ed. Wrocław: Chronicon. (In Polish)

Chabanenko, S. B., 2013. Main features of the Veche’s justice in the Old Russia. *Rossica Antiqua*, 2 (8), pp.64–104. (In Russian)

Complete Collection of Russian Chronicles, 2, 1908. A. A. Shakhmatov, ed. Sankt-Peterburh: Typography of M. A. Alexandrov. (In Russian)

D'yachan, V. L., 1882. *Participation of people in highest power in Slavic states before their change in XIV and XV centuries*. Warszawa: Typography of Noskovski. (In Russian)

- Dovnar-Zapol'skyj, M. F., 1906. *Political formation of Old Rus'. Veche and ruler*. Moskwa: I. D. Sytin, cenz. (In Russian)
- Ebonis vita s. Ottonis episcopi Babenbergensis. *Monumenta Polonia Historica. Seria nova*, 7 (2), 1969. Warszawa: Published by J. Wikarjak, K. Liman. (In Polish)
- Einhardi Annales. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, 1845. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.
- Fredegar, 1888. *Chronicarum que dicuntur Fredegarii Scholastici. Monumenta Germaniae Historica*, 2. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.
- Gleeson, P., 2015. Kingdoms, Communities and Óenaig: Irish assembly practices in their Northwest European context. *Journal of the North Atlantic*, 8, pp.33–51.
- Granberg, J., 2006. Veche in the Chronicles of Medieval Rus'. A Study of Functions and Terminology. In: *Oldest states of Eastern Europe: research materials*. Moskwa: Russkij Fond Sodejstviya Obrazovaniyu i Naukie. (In Russian)
- Herbordi Dialogus de vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis. *Monumenta Polonia Historica. Seria nova*, 7, 1974. Warszawa: Published by J. Wikarjak, K. Liman. (In Polish)
- Horskyj, A. A., Kuchkin, V. A., Lukin, P. V. and Stefanovich, P. S., 2008. *Old Rus': political and social formations*. Moskwa: Indrik. (In Russian)
- Khalyavin, N. V., 2005. Novgorod Veche Assembly in Modern Russian Historiography. *Herald of Udmurt State University. Seria "History and philology"*, 7, pp.3–24. (In Russian)
- Labuda, G., 1969. Early medieval Slavic veche. *Kwartalnik historyczny*, LXXVI (4), pp.915–921. (In Polish)
- Lukin, P. V., 2004. "People's meetings" of the eastern and the western Slavs: possibilities of comparative analysis. *Old Rus'. Questions of Medieval Studies*, 3 (17), pp.5–11. (In Russian)
- Lukin, P. V., 2006. Celebration, feast and veche: to question about archaic characteristics of social order of the eastern and the western Slavs. *Odyssey. Man in History*, pp.134–150. Moskwa: Nauka. (In Russian)
- Lukin, P. V., 2011. Principle of togetherness in imagination and political practice of Old Rus'. *Images of past: Collection in memory of A. Y. Gurevich*, pp.372–391. Sankt Peterburh: Centr humanitarnych inicjativ. (In Russian)
- Lukin, P. V., 2014. *Novgorodian veche*. Moskwa: Indrik. (In Russian)
- Mel'nikova, E. A., 2011. *Old Rus' and Scandinavia. Main works*. H. V. Hlazyrina and T. N. Dzhakson, eds. Moskwa: Russkij Fond Sodejstviya Obrazovaniyu i Naukie. (In Russian)
- Modzelewski, K., 2004. *Barbarian Europe*. Warszawa: Iskry. (In Polish)
- Modzelewski, K., 2005. Veche and banishment. From comparative studies about tribal formation of Germans and Slavs. *Science*, 4, pp.41–49. (In Polish)
- Monumenta Poloniae Historica. Pomniki Dziejowe Polski*, 1, 1864. Lviv: Published by August Bielowski. (In Polish)
- Old Rus' in the light of foreign sources: Textbook*, 3, 2010. T. N. Jakson, I. H. Konovalova and A. V. Podosinova, eds. Moskwa: Russkij Fond Sodejstviya Obrazovaniyu i Naukie. (In Russian)
- Priesnyakov, A. E., 1993. *Rulers' law in Old Rus'. Lectures about russian history. Kievan Rus'*. Moskwa: Nauka. (In Russian)
- Pruthenia*, 7, 2012. Writing, devoted to the Old Prussians and the Baltic people. Grzegorz Białuński, ed. Olsztyn: DiG-AGAD. (In Polish)

Russocki, St., 1968. Veche in cities of the eastern and the western Slavs: New attempt to investigate their origins and functions. *Historical Overview*, 59 (4), s.749–756. (In Polish)

S. Ottonis episcopi Babenbergensis Vita Priefflingensis. Monumenta Polonia Historica. Seria nova, 7, 1966. Warszawa: Published by J. Wikarjak, K. Liman. (In Polish)

Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Altera. Monumenta Polonia Historica. Seria nova, 4, 1969. Warszawa: Published by J. Wikarjak, K. Liman. (In Polish)

Saxonis Gesta Danaorum, 1–2, 1931–1937. Kopenhagen: Jorgen Olrik and H. Ræder.

Sedov, V. V., 1982. *The eastern Slavs in the VI–XIII centuries*. Moskwa: Nauka. (In Russian)

Sergeevich, V. I., 1908. *Russian judicial antiquities. Vol. 2: Veche and ruler; Rulers' advisors*. 3rd ed., with changes and additions. Sankt Peterburh: Typography of M. M. Stasulevich. (In Russian)

Slavic chronicles, 2011. Translated from Latin by I. V. D'yakonova, L. V. Razumovskaya, editor-collector I. A. Nastenka. Moskwa: SPSL, Russkaya panorama. (In Russian)

Sverdlov, M. B., 2003. *Pre-mongolian Rus': Ruler and his power in Rus' during VI–first third of XIII centuries*. Sankt Peterburh: Akademicheskij proekt. (In Russian)

The Chronicle of Thietmar. Library of historical texts. Vol. 3, 1953. M. Z. Jedlicky, ed. Poznan: Instytut zachodni. (In Polish)

The Novgorod first chronicle of older and younger variation. 1950. Edition and introduction by A. N. Nasonov. Moskwa–Leningrad: Izd-vo Akad. nauk SSSR. (In Russian)

Ushkov, S. V., 1939. *Sketches of history of feudalism in Kievan Rus'*. Moskwa–Leningrad: Izd-vo Akad. nauk SSSR. (In Russian)

Vilkul, T. L., 2007. *People and ruler in old russian chronicles of middle XI–XIII centuries*. Kiev: Kvadriha. (In Russian)

Vita altera Konutiducis. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, 29, 1892. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.

Žemlička, J., 1993. Te ducem, te iudicem, te rectorem (Sněm gazerings in early medieval Czech – continuity or discontinuity?). *Czech historical journal*, 3, s.369–384. (In Czech)

Zernack, K., 1967. *Urban public meetings of the eastern and the western Slavs. Studies of the historical importance of veche*. Wiesbaden: O. Harrassowitz. (In German)

**SLAVIC VECHЕ: TYPOLOGICAL COMPARISON
OF MEDIEVAL WESTERN EUROPEAN AND OLD RUS' SOURCES****Nazar RIZUN**

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska st., 1, Lviv, 79000
Department of History of Middle Ages and Byzantine Studies
e-mail: nrizun1991@gmail.com*

Abstract

Background: Slavic veche has been a subject of research for a long time. It was studied at least since the middle of nineteenth century. Researchers used various approaches to the problem. Some contemporary scholars analyze Slavic veche based on medieval western European sources (chronicles, hagiography and other). Such an approach may lead to a better understanding of eastern European assemblies in particular and societies in general.

Purpose: The goal of the article is to compare information about Slavic veche, presented in medieval western European and Old Rus' sources. Former texts depict assemblies and societies of the western Slavs (Veneti, Lutici, Obodrites and other tribes). Information of western European sources should be compared to descriptions of veche, that can be found in Old Rus' chronicles (in the "Primary Chronicle" and the "Novgorod First Chronicle"). As a result, it is possible to create a better framework for a future analysis of Slavic veche.

Results: The paper shows clear parallels between information of medieval western European sources, on the one hand, and the "Primary Chronicle" and the "Novgorod First Chronicle", on the other. Moreover, typological comparison of these two groups of texts highlights key characteristics of Slavic veche. Among them, participation of broad masses of people in assemblies, unity in decision making, strong influence of ruler, judicial function, non-institutional character of assemblies. To conclude, data of western European sources in combination with information of the "Primary Chronicle" and the "Novgorod First Chronicle" lay a foundation for a much broader investigation of Slavic veche.

Key words: Slavs, veche, western European sources, Old Rus' chronicles.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.17
Прийнята до друку 25.10.17